gelerek mehdîlik iddiasında bulundu. Ancak taraftarları ile birlikte Güvar Köprüsü civarında mağlûp edildi (1265). Daha sonra Abaka tarafından Fars'ın emirlik ve hâkimliğine tayin edilen Ongyatu, Âbiş'in divan beyi olan Kölçe'yi öldürttü. Ongyatu sert tavrı sebebiyle Abaka'ya şikâyet edildiğinden elçilikle Çin'e (Kubilay Kaan'a) gönderildi. Bunun üzerine 670'te (1271-72) en büyük ve itibarlı emîrlerden Soğunçak Noyan, Fars hâkimi sıfatıyla Şiraz'a geldi. Onun gelişiyle Fars'ta yeni bir malî sistem uygulandı ve ülke idarî yörelere (bölük) ayrılarak **mukātaa*** usulüyle yönetildi. Soğunçak, iki yıllık Fars vergisinden müteşekkil hazine ve yanında Âbiş Hatun da olduğu halde Abaka'nın karargâhına döndü. Âbiş Hatun'un da büyük bir ihtimalle aynı yıl (670) veya bundan kısa bir süre sonra Şehzade Mengü Timur'la evlendirildi. Bununla ilgili olarak Fars'ın gelirinden Âbiş Hatun'a 70.000 altın, yıllık tahsis edildi. Âbiş'in bu evlilikten Kördüçin ve Algançı isimlerinde iki kızı oldu.

Abaka'nın ölümünden bir süre sonra (1282) Mengü Timur'un da ölmesi üzerine İlhanlı tahtına geçen Ahmed, Âbiş Hatun'u atabeg olarak yeniden Fars'a yolladı. Şiraz halkı onu büyük bir sevinçle karşıladı, günlerce şenlik yapıldı. Âbiş Hatun, akrabasından Melik Han oğlu Celâleddin Erkan'ı nâibliğe, Nizâmeddin Ebû Bekir'i de vezirliğe getirdi. Fakat âdil ve merhametli bir hükümdar olan Ahmed'in Argun tarafından tahttan indirilmesi ve Argun'un da devletin idaresini, tahtı kendisine kazandıran Celâyir Buka'ya vermesi üzerine bu devir uzun sürmedi. Zira Celâyir Buka'nın desteği ile hareket eden vezir Ebû Bekir'in hasmı Seyyid İmâdeddin, Âbiş Hatun ve adamları hakkında Argun'a şikâyette bulunarak tam salâhiyetle Şiraz hâkimliğini elde etti. Atabeg Âbiş'e de Ordu'ya gelmesi için emir gönderildi. Fakat Âbiş Hatun, yakınlarının telkiniyle birtakım bahaneler ileri sürerek Şiraz'dan ayrılmadı. Seyyid İmâdeddin tarafından kendisi ve adamlarına baskı yapılınca, Âbiş'in **memlük***leri bir gün İmâdeddin'e hücum ederek onu öldürdüler (1284). Bunun üzerine Âbiş Hatun maiyetiyle birlikte Arrân (Errân) kışlağına getirilerek sorguya çekildi. Hânedanın gelini olması sebebiyle kendisine bir şey yapılmadı; ancak nâibi Celâleddin Erkan öldürüldü, diğer memurlar da dayak cezasına çarptırıldılar.

Geri gönderilmeyen Âbiş Hatun bir yıl sonra Tebriz yakınlarındaki Çerendâb'da hastalandı ve çok geçmeden öldü (11 Zilkade 685 / 29 Aralık 1286). Müslüman olmasına rağmen Moğol geleneklerine göre gömüldü. Cesedi daha sonra Şiraz'a nakledilerek Adudiyye Medresesi hazîresine defnedildi. Bir rivayete göre ise cesedi kızı Kördüçin tarafından Şiraz'a götürülmüş ve annesinin yaptırdığı Ribât-ı Âbiş'te defnedilmiştir. Kördüçin, 1288 yılında annesine bir de türbe yaptırmıştır. Bazı yerleri harap bir halde zamanımıza kadar gelen bu türbeye halk tarafından Makber-i Âbiş Hatun adı verilmektedir. Ölümünden sonra vasiyeti üzerine mirası dört kısma ayrılmış, iki hissesi kızlarına, bir hisesi köleleri ile âzatlılarına, dördüncüsü ise Mengü Timur'un oğlu Taycu'ya verilmiştir. B. Spuler'in Âbiş'in yirmi iki yaşında öldüğüne dair sözleri (bk. *İran Moğolları*, s. 162) bir yanılmadan ileri gelmiş olmalıdır. Vassâf bu rakamı Âbiş'in yaşı değil, atabeglik süresi olarak zikretmektedir (bk. *Târîḫ*, s. 222).

BİBLİYOGRAFYA :

Beyżâvî, *Niẓâmü't-tevârîḫ*, Tahran, ts., s. 85-91; Reşîdüddin, *Cami ͑u't-tevârîḫ* (nşr. E. Blochet), Leiden 1911, s. 554-557; a.e. (nşr. A. A. Alizâde), Bakû 1958, s. 14, 205; Vassâf, *Târîḫ*, Bombay 1269, s. 190-204, 222; Hamdullâh-i Müstevfî, *Târîḫ-i Güzîde* (nşr. Abdülhüseyn-i Nevâî), Tahran 1336-39 hş., s. 507; Zerkûb-i Şîrâzî, *Şîrâznâme*, Tahran 1310-50, s. 64-71; Hâfız-ı Ebrû, *Mecmû ͑a*, Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 919, vr. 601ª-602ª; Mîrhând, *Ravżatü'ṣ-Ṣafâ*, Leknev 1332, IV, 207-208; Gaffârî, *Cihân-ârâ*, Tahran 1343, s. 125-127; B. Spuler, *İran Moğolları* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1957, s. 162; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1965, s. 106-109; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1975, s. 106-125; R. J. Hebert, "Abish bint Sa'd and Her Coinage", *Hamdard Islamicus*, IX/2, Pakistan 1986, s. 21-42; [T.H.], "Âbiş", *İA*, I, 114.

FARUK SÜMER

ABKASÎ

(العبقسى)

Ebü'l-Hasen Ahmed b. İbrâhîm b. Firâs el-Attâr el-Abkasî (ö. 405/1014-15)

Muhaddis.

Abdülkaysoğulları sülâlesinden geldiği için Abkasî diye anılır. Daha on yaşındayken hadis tahsiline başladı. Devrinin muhaddislerinden Ebû Ca'fer Muhammed b. İbrâhim ed-Deybülî, Ebü't-Tüeyk Muhammed b. Hüseyin es-Sa'dî el-Hımsî, Muhammed b. Rebî' b. Süleyman el-Cîzî gibi âlimlerden hadis öğrendi. Daha sonraları hocası Deybülî'nin rivayetlerini sadece Abkasî devam ettirmiştir. Kendisinden de es-Semmân diye meşhur olan İsmâil b. Ali, Ebû Nasr es-Siczî, *Şaḥîḥ-i Buḫârî*'nin meşhur râvisi Ebû Zer el-Herevî, tanınmış kıraat âlimleri Ebû Amr ed-Dânî ile Mekkî b. Ebû Tâlib gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir. Talebelerinden Ebû Zer el-Herevî ile Ebû Nasr es-Siczî, onun güvenilir bir muhaddis olduğunu söylemektedir. Ayrıca İbn Beşkûvâl de Abkasî'nin talebesi Hâtim b. Muhammed et-Tarablûsî'nin hal tercümesini yazarken Abkasî'den güvenilir bir muhaddis olarak söz etmektedir. Yaşadığı devrin meşhur bir muhaddisi olması ve özellikle Mekke'de oturması sebebiyle pek çok muhaddis

Âbiş Hatun devrine ait bir sikkenin iki yüzü (İstanbul Arkeoloji Müzesi, nr. 1298)

uzak yerlerden gelerek kendisinden istifade etmiştir. Abkasî'yi bizzat göremeyen İbn Abdülber, ondan **icâzet*** yoluyla hadis rivayet etmiştir.

Cidde kadılığı yaptığı da rivayet edilen Abkasî, doksan üç yaşlarında Mekke'de vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII (nşr. Muhammed Avvâme), Dımaşk 1976 → Beyrut 1396/1976, s. 370; İbn Beşküvâl, *eṣ-Ṣıla* (nşr. İzzet el-Attâr), Kahire 1966, I, 157; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XVII, 181-183; a.mlf., *el-ʿİber* (nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd), Beyrut 1405/1985, II, 209; Fâsî, *el-ʿİḳdü'ṣ-ṣemîn* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1378-88/1958-69, III, 3-5; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb*, Kahire 1350-51 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), III, 173.

 M. YAŞAR KANDEMİR

ABS (Benî Abs)

(بنو عبس)

Adnânîler'den Gatafan'ın büyük kollarından birini teşkil eden cengâverliğiyle meşhur bir kabile.

Kabileye adını veren Abs'ın nesebi Adnân'a kadar uzanmaktadır. Kabile, Abs'ın Kutay'a ve Varaka adlı iki oğlundan çeşitli kollara ayrılarak çoğalmıştır. Yurtları, Necd bölgesinin doğudan batıya uzanan en geniş vadisi olan Vâdirrummân'ın merkezî kısmı idi. Birçok dağ ve tepelerle çevrili bu topraklarda yarı göçebe bir halde hayvancılıkla uğraşırlardı. Câhiliye devrinde doğuda Esed kabilesi, batıda Benî Kelb, Hubeyb suyu çevresinde de Benî Eşca' ile komşu idiler. 550 yılına doğru Abs kabilesi reisi Züheyr b. Cezîme'nin bütün Gatafan kabileleri ile Hevâzinliler'in reisi olarak kabul edilmesi, bu kabilenin itibarını arttırmıştı. Ancak onların bu üstünlüğü, Âmir b. Sa'saa kabilesinden Hâlid b. Ca'fer'in Züheyr'i öldürmesiyle sona erdi. Abs kabilesi, Câhiliye devrinde çeşitli kabilelerle yaptığı savaşlarla şöhret bulmuştu. İslâmiyet'in ortaya çıkışına kadar devam eden bu savaşların en önemlisi, Benî Abs ile kardeş kabile Zübyân arasında meydana gelmiştir. Yevmü Dâhis (يوم داحس) denilen bu savaş, bir at yarışı sırasında Zübyânlılar'ın dürüst davranmamaları yüzünden çıkmış ve yıllarca devam etmiştir. Hemen hemen bütün Gatafan kabilelerinin kendilerine cephe almasından dolayı bu savaşların çoğunda mağlûp olan Benî Abs, çeşitli yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Kabile mensuplarının Hz. Peygamber'le görüşmeleri ve İslâm dinini kabul etmeleri hakkında iki ayrı rivayet vardır. Bunların birincisinde, Abs kabilesinden dokuz kişilik bir heyetin Medine'ye geldiği, Hz. Peygamber'in kendilerine çok iyi davrandığı, onların da müslüman olup Medine'ye yerleştikleri ve ilk muhacirler arasında yer aldıkları haber verilmekte, ayrıca heyette bulunan dokuz sahâbînin de isimleri sayılmaktadır. İbn Sa'd'ın naklettiği bu haberde Abs heyetinin Medine'ye hangi tarihte geldiği belirtilmemiştir. Ancak onlardan "ilk muhacirler" şeklinde bahsedilmesi dikkate alınarak hicretin 3. veya 4. yılında Medine'ye geldikleri söylenebilir. Yine İbn Sa'd'ın naklettiği ikinci rivayette ise, yine tarih zikredilmeksizin, üç kişilik bir Abs heyetinin Medine'ye geldiği ve Hz. Peygamber'le konuşup bazı endişelerini dile getirdikleri ve Medine'ye hicret etmeyi düşündükleri anlatılmaktadır ki bu hadiseden onların Medine'ye geldiklerinde müslüman oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Taberî de hicrî 10. yılda başka bir Abs heyetinin Medine'ye geldiğini kaydeder.

Kabile mensupları, aralarında Hâlid b. Sinan gibi tevhid akîdesine inanan ve Hz. Peygamber'in **bi'set***ini haber veren bir şahsiyetin bulunmasından dolayı iftihar ederlerdi. Peygamber'in de heyettekilere Hâlid b. Sinan'ı sorduğu ve onun hakkında, "Hâlid, kavminin kaybettiği bir nebî (haberci) dir" buyurduğu rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Benî Abs'ın bir kısmının irtidad edip yalancı peygamber Tuleyha el-Esedî'ye tâbi oldukları, ancak daha sonra tekrar İslâm dinini kabul ederek Suriye ve Irak bölgelerindeki fetihlere katıldıkları bilinmektedir. Fetihlerden sonra bir kısmı Medâin ve Kûfe'ye, Amr b. Âs ile Mısır'ın fethine katılanlar ise Fustat ve Bilbîs şehrine yerleştiler. Bazıları da Kuzey Afrika fetihlerine katılıp Mağrib'i yurt edindiler. Abdülmelik b. Mervân'ın Vellâde adlı zevcesi bu kabileye mensuptur. Bundan dolayı Benî Abs, Abdülmelik ile iki oğlu Velîd ve Süleyman'ın halifelikleri zamanında rahat bir hayat sürdüler.

Gatafan kabilesinin bu kolundan başka Esed, Hanîfe, Hevâzin b. Eslem, Amr b. Kays, Aylân ve Ak kabilelerinin kolları arasında da aynı adı taşıyan birçok kabile vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 200; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 295-296; İbn Habîb, *Muḫtelifü'l-ḳabâʾil ve müʾtelifühâ* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1850, s. 21; a.mlf., *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 234; İbn Şebbe, *Târîḫu'l-Medîneti'l-Münevvere* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), Cidde 1399/1979, II, 420-433; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 62, 263; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 530; Müberred, *Nesebü ʿAdnân ve Ḳaḥṭân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1936, s. 11-12; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 1740, 1872-1873, 1878-1879, 1886, 2487; Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-ẕeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1384-85/1964-65, II, 211-214; İbn Düreyd, *el-İştiḳāḳ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 275, 277-280; İbn Hazm, *Cemhere* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1962, s. 250-252; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, Kahire 1285-87, V, 545; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 → Beyrut 1386/1966, II, 211-212; V, 88; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, II, 369-374; VIII, 116-117; L. Caetani, *İslâm Târihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, IV, 87-91; Kehhâle, *Muʿcemü ḳabâʾili'l-ʿArab*, Beyrut 1968, II, 738-740; M. Âsım Köksal, *İslâm Târihi*, İstanbul 1972, IV, 254-260; Reckendorf, "Abs", *İA*, I, 114-116; J. W. Fück, "Ghaṭafān", *EI²* (Fr.), II, 1046-1048.

 MUSTAFA FAYDA

ABUDABİ

(ابو ظبى)

(bk. EBÛZABİ).

ABULCASİS

Endülüs'ün meşhur hekimlerinden Ebü'l-Kāsım ez-Zehrâvî'nin Batı'da kullanılan Latince adı

(bk. ZEHRÂVÎ)

ABUŞKA LUGATI

XVI. yüzyıl ortalarında Çağatay Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne Anadolu'da düzenlenen bir sözlük.

Çağatay Türkçesi ile yazılmış eserleri anlamak için Hindistan ve İran'da Çağatay Türkçesi'nden Farsça'ya, Anadolu'da ise Çağatay Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne bazı sözlükler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri olan ve yaklaşık 2250 madde başı kelime ihtiva eden *Abuşka Lugatı*'nın hangi tarihte ve kimin tarafından tertip edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Asıl adı